

Skjoldehamnfunnet i lys av ny kunnskap.

En diskusjon om gravleggingen, funnets etniske tilknytning og personens kjønn og sosiale status.

Av Dan Halvard Løvlid

2010

På forsiden: Skjoldehamndrakten fremstilt av Berit Løvlid (t. v.) og en lulesamisk drakt utstilt på Norsk Folkemuseum fra Tysfjord i Nordland (NFSA.3235) samlet inn i 1953 (t. h.). Foto: Dan Halvard Løvlid. *On the front page: The Skjoldehamn costume drawn by Berit Løvlid (to the left) and a Lule Sami costume exhibited on Norsk Folkemuseum from Tysfjord in Nordland in Norway (NFSA.3235) collected to the museum in 1953 (to the right).*

Innhold

Innhold	2
1 Innledning.....	4
2 Graven.....	5
3 Sámi?	7
3.1 Antropologiske undersøkelser og DNA- analyser.....	7
3.2 Sammenligning med samisk draktskikk.....	8
3.2.1 De samiske kulturområdene	8
3.2.2 Kildene	9
3.2.3 Gjessings argumenter mot en samisk opprinnelse	11
3.2.3.1 Tøylestene.....	11
3.2.3.2 Den samiske kragen.....	12
3.2.3.3 Koftas fordeling av kiler.....	13
3.2.3.4 Kaprunen	14
3.2.3.5 Bruk av innerskjorte	14
3.2.3.6 Ankelbåndene	16
3.2.4 Likheter som Gjessing fant eller ikke fant	18
3.2.4.1 Kofta	19
3.2.4.2 Skjortas brystklaff og krage.....	22
3.2.4.3 Broka	26

3.2.4.3.1 Snitt.....	26
3.2.4.3.2 Dekor	27
3.2.4.4 Beltet.....	28
3.2.4.5 Sko.....	31
3.2.4.6 Øvrige objekter	31
3.2.5 Konklusjon	32
4 Kjønn og sosial status	35
Litteratur.....	37
Arkivmateriale.....	42

1 Innledning

I denne artikkelen vil jeg diskutere Gutorm Gjessings påstander om Skjoldehamnfunnet vedrørende gravleggingen, funnets etniske tilknytning og personens kjønn. Grunnlaget for diskusjonen er Gjessings artikkel ”*Skjoldehamndrakten. En senmiddelaldersk nordnorsk mannsdrakt*” (Gjessing 1938a) og den kunnskapen jeg fikk gjennom selv å undersøke funnet i forbindelse med min masteroppgave i arkeologi ”*Nye tanker om Skjoldehamnfunnet*” (Løvlid 2009), og gjennom mine egne studier av samisk draktskikk. For utfyllende informasjon om funnets historie og forskningen på det henviser jeg til de to overnevnte tekster. Når det gjelder kapittel 3.2, sammenligningen med den samiske draktskikken, er det forutsatt at leseren har lest mine beskrivelser (i masteroppgaven) av de aktuelle draktdelene. Dette for å unngå unødvendig mye repetisjon.

I andre kapittel vil jeg diskutere Gjessings konklusjoner om gravleggingen der jeg vil trekke inn de nye dateringene presentert i min masteravhandling. I tredje kapittel vil jeg først diskutere de antropologiske og genetiske undersøkelsene som er gjort i etterkant av Gjessings artikkel. Deretter vil jeg diskutere Gjessings argumenter mot en samisk opprinnelse, og sammenligne Skjoldehamndrakten med samisk draktskikk kjent fra etterreformatorisk tid. I det siste kapittelet vil jeg ta opp kjønnsspørsmålet særlig i forhold til en eventuell samisk tilknytning, men jeg vil også diskutere de antropologiske og genetiske kjønnsundersøkelsene. I tillegg vil jeg diskutere Gjessings påstand angående den gravlagtes sosiale status.

2 Graven

Diskusjonen om graven spiller en viktig rolle i Gjessings artikkel. Gjessing sammenligner først Skjoldehamnfunnet med andre myrfunn i Nord- Europa. Konklusjonen er at personen har blitt lagt ut på myra som straff for onde gjerninger (Gjessing 1938a:71). Etter det jeg kan se er denne konklusjonen en nødvendighet som følge av den dateringen og etniske merkelappen Gjessing har gitt funnet. Siden det var norsk fra seinmiddelalderen måtte det være en grunn til at personen hadde fått en ukristen begravelse. Når de nye dateringene nå har fastlått at funnet er adskillig eldre, mest sannsynlig fra 1000-tallet og overgangen mellom vikingtid og middelalder (Løvliid 2009:152), må Gjessings konklusjon diskuteres. Dateringene åpner for at det kan dreie seg om helt normal norrøn hedensk gravskikk, men hva med det samiske? Som jeg kommer inn på i avsnitt 3.2.3, så er den etniske bestemmelsen som Gjessing kommer med gjort på et tynt og feilaktig grunnlag. Jeg mener derfor at man må åpne for at funnet kan være samisk, og da vil ikke en begravelse utenfor kirkegård være unormalt. Hvordan graven konkret passer inn i samisk eller norrøn gravskikk har jeg ikke sett nærmere på, og dette bør undersøkes i forbindelse med en grundigere diskusjon av funnets etnisitet.

Gjessing har for øvrig en merkelig forklaring på hvordan liket kan ha havnet i myra. Han mener at det er sannsynlig at liket har blitt lagt ut på myra og at bjerkekjeppene har hindret det å sige ned (Gjessing 1938a:30). Neveren kan ha blitt lagt der for å beskytte liket mot snø og vann. ”*Så er myra grodd opp over han*” (Gjessing 1937a:3). Når en tenker på hvor lang tid dette ville tatt, og setter det i forhold til hvor godt drakten er bevart, er en slik forklaring svært usannsynlig. Gjessing oppgir to grunner til påstanden. Den første er som vi har sett bjerkekjeppene, og er etter mitt syn ikke et overbevisende argument. Den andre kommer fram i den arkeologiske innberetningen Gjessing skrev i 1937. Her står det at neverflakene ble funnet på sin opprinnelige plass, 87 cm fra overflaten¹ (Gjessing 1937a:2). Fra ca 26- 38 cm dybde fantes ”*et lag lett, svart torv som tydeligvis har vært helt urørt*”, som må ha vokst etter begravelsen. Under dette var det et lysere lag med meget løs torv, ”*hvor det i og for sig heller ikke kunde konstateres noen forstyrrelser*” (Gjessing 1937a:3). Det var i dette laget personen lå. Spørsmålet blir da hvor sikker han var på sistnevnte konklusjon. Her

¹ I artikkelen er avstanden 67 cm.

syns jeg den godt bevarte drakten taler for seg selv. En nedbegravelse der funnet har blitt liggende nærmest hermetisk lukket må være den mest sannsynlige forklaringen etter mitt syn.

Det siste jeg vil ta opp er Gjessings sterke poengtering av at personen ble funnet i ei myr. Jeg har selv vært på Skjoldehamn og Andøya forøvrig, og svært store arealer av øya er myrareal. I tillegg består øya av mye fjellareal, slik at lite areal gjenstår til annet landskap. Med dette i bakhodet er det langt fra merkelig at man har begravd en person i ei myr, det motsatte ville snarere vært merkeligere for Andøyas vedkommende. Det er etter mitt syn ingen grunn til å trekke paralleller til de tradisjonelle moselik som har blitt funnet i Danmark og Tyskland.

3 Sámi?

Siden etnisitet er et så sentralt spørsmål i forbindelse med Skjolddehamnfunnet føler jeg det nødvendig å komme med en sammenfatning av det jeg tenker om dette. Hovedfokuset vil ligge på Skjolddehamndraktens forbindelse med samisk draktskikk, da det er dette jeg har jobbet mest med.

3.1 Antropologiske undersøkelser og DNA- analyser.

Aller først vil jeg ta opp de antropologiske undersøkelsene og DNA- undersøkelsene som har blitt gjort på skjelettet. En mer utførlig redegjørelse finnes i min masteroppgave (Løvlid 2009:20), og jeg vil kun komme med et sammendrag her. På bakgrunn av det små og spinkle knoklene mente både Per Holck og Berit Sellevold at det ikke kunne dreie seg om et typisk norrønt mannskjelett, og at det sannsynligvis dreier seg om en norrøn kvinne eller samisk mann. Sellevold utelukker heller ikke en samisk kvinne (Holck 1988; Sellevold 1987). DNA- undersøkelsene av skjelettet fra 1999 ble publisert i boka ”*Att datera textilier*”. Undersøkelsene ble utført av Maria Arvidsson og Anders Götherström ved Arkeologiska Forskningslaboratoriet ved Stockholms Universitet. Den gangen ble konklusjonen at skjelettet manglet den genetisk samespesifikke markøren, og at sjansen for at det skulle dreie seg om en same var 20- 30%. Ved henvendelse til Götherström fikk jeg svar på hva han tenkte om de undersøkelsene som ble gjort for ti år siden. Han skriver at mye i genetikken har forandret seg siden den gang, og at de data de hadde tilgang til da ikke er gode nok til å med sikkerhet trekke de konklusjoner som de gjorde i 1999 både med hensyn til kjønn og etnisitet. De visste blant annet ikke eksakt hvordan DNA brytes ned, og det er noe man vet i dag (pers. medd.). Som Hansen og Olsen påpeker i boka ”*Samenes Historie fram til 1750*” skal man imidlertid uansett være veldig varsom med å sette etniske merkelapper basert på anatomi og DNA, siden etnisitet er en sosial konstruksjon og ikke en biologisk konstruksjon (Hansen og Olsen 2004:42 ff, se også Jones 1997). Jeg vil derfor se bort ifra disse konklusjonene og heller se på de elementene som kan være et uttrykk for en sosial konstruksjon; i dette tilfellet drakten og de andre gjenstandene. Selve graven kan også ha uttrykt etnisitet, men noen nærmere diskusjon vedrørende dette utover det som er diskutert i kapittel 2, vil jeg ikke komme med.

3.2 Sammenligning med samisk draktskikk

Jeg vil i resten av dette kapittelet presentere de resultatene jeg har fått gjennom å sammenligne Skjoldehamndrakten med samisk draktskikk. Umiddelbart kan dette virke som et meningsløst prosjekt da de første troverdige kildene på samisk draktskikk først dukker opp på 1600- tallet, 600 år etter Skjoldehamndrakten ble nedlagt. Før dette er kildene få og svært sparsommelige og uten verdi i en sammenligning. Når jeg allikevel vil gjøre det er det fordi det finnes så klare og åpenbare likheter mellom Skjoldehamndrakten og etterreformatoriske samiske drakter. En god illustrasjon på dette er de to sammenstilte bildene på forsiden som viser Skjoldehamndrakten og en lulesamisk drakt fra Tysfjord i Nordland. Etter min mening er man nødt til å studere denne sammenhengen på tross av de store kildeproblemene som finnes, så får man i etterkant vurdere hvordan dette kan brukes i en mer spesifikk etnisk diskusjon. Jeg vil på forhånd si at min sammenligning er mer som en skisse å regne. Det er en skisse til videre studier hvor man blir nødt til å gå grundigere og mer empirisk til verks enn det jeg har hatt mulighet til. Derfor finnes det mange hull som må fylles og løse tråder som følges før en kan få et klart bilde over de sammenhenger som finnes.

Jeg vil sammenligne Skjoldehamndrakten og samisk draktskikk på to områder; snitt og dekor. Mer nærgående kategorier som søm og stoffkvalitet er ikke mulig å undersøke gjennom litteraturen. Dessuten stiller jeg meg tvilende til om disse kategoriene noen gang vil kunne brukes i en sammenligning med det samiske, selv når man går mer empirisk til verks. Dette er hovedsakelig på grunn av det store tidsspennet. Jeg vil tro at kategorier som snitt og dekor er langt mer bestandige enn søm og stoffkvalitet.

3.2.1 De samiske kulturområdene

Før jeg begynner diskusjonen vil jeg si noe om de forskjellige samiske kulturområdene da dette er viktig flere steder i diskusjonen. Jeg vil hovedsakelig bruke to begreper for å skille ulike tradisjoner, og det er ”nordsamisk område” og ”lulesamisk område og sør for dette”. Sápmi består av flere kulturområder i Norge, Sverige, Finland og Russland, med forskjellige språk, dialekter og draktskikk. Jeg vil hovedsakelig holde meg til Norge og Sverige fordi dette er geografisk mest relevant for Skjoldehamndrakten, og fordi draktskikken lengre øst er lite

publisert. Enaresamisk og østsamisk og andre samiske områder øst for disse vil derfor ikke inngå her. Det nordsamiske området strekker seg fra Varangerfjorden til Ofotfjorden (se Figur 1). I innlandet skjærer det også inn i Nord- Sverige og Nord- Finland. Det lulesamiske, pitesamiske, umesamiske og sørsamiske området følger så på rekke og rad og alle befinner seg både i Norge og Sverige. Det er disse områdene jeg slår sammen til ett begrep fordi de i draktskikken har mange likheter. Der det er nødvendig å skille dem vil jeg gjøre det.

Figur 1. Kart som viser de ulike samiske kulturområdene. *Map that shows the different Sami cultural areas.*

1. Sørsamisk (*Southern Sami*)
2. Umesamisk (*Ume Sami*)
3. Pitesamisk (*Pite Sami*)
4. Lulesamisk (*Lule Sami*)
5. Nordsamisk (*Northern Sami*)
6. Enaresamisk (*Enare Sami*)
7. Østsamisk eller Skoltesamisk (*Eastern Sami ore Skolte Sami*).

Kartet er fra "Norsk bunadleksikon: alle norske bunader og samiske folkedrakter, bind 3", Bjørn Sverre Hol Haugen (red), s. 200.

3.2.2 Kildene

Sammenligningen jeg vil gjøre er hovedsakelig basert på den litteraturen som er tilgjengelig om samisk draktskikk. Jeg har ikke hatt mulighet til å gjennomføre en bred empirisk studie av det bevarte gjenstandsmateriale. Noen objekter i den samiske samlingen på Norsk Folkemuseum har jeg imidlertid fått studere på egenhånd, og disse vil benevnes som "NFSA" (Norsk Folkemuseums samlinger) etterfulgt av sitt museumsnummer.

De tidligste kildene til samisk draktskikk er verkene til Olaus Magnus, Johannes Schefferus, Hans Hansen Lilienskiold og Knud Leem. Olaus Magnus kunne vært en unik kilde til samenes draktskikk, i den forstand at han hans verk om de nordiske folk, "*Historia de*

Gentibus Septentrionalibus", kom ut allerede i 1555. Teksten er svært sparsommelig med detaljer om samenes klær, så det er de mange illustrasjonene som ville vært svært verdifulle i et slikt øyemed. Dessverre er de alt for karikerte og unøyaktige til at de kan brukes. Over 100 år senere, i 1673, kom verket "*Lapponia*" av Johannes Schefferus ut. Schefferus var professor i veltalenhet og politikk ved Universitetet i Uppsala. Fra den svenske rikskansleren Magnus De La Gardie fikk han i oppdrag å gi en utførlig beskrivelse av samene og deres miljø. Schefferus besøkte aldri Lappland selv, så *Lapponia* er basert på en mengde håndskrifter fra prester som hadde sitt virke der. Ved å bruke disse kildene tar han samtidig et oppgjør med mange vrangforestillinger og myter som eksisterte om samene på den tiden (UIB 2001a). I *Lapponia* har han et eget kapittel om draktskikk, og dette utgjør sammen med illustrasjonene en viktig og troverdig kilde. I 1701 kom verket "*Speculum boreale*" ut, som omhandlet liv og levekår i Finmark. Forfatteren var Hans Hansen Lilienskiold som var amtmann i Finmark. En kort beskrivelse av samenes draktskikk finnes her, men vel så viktig er illustrasjonene som han trolig selv har vært delaktig i (Nedrebø 1999a). Knud Leem fikk i 1767 utgitt verket "*Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige afgudsdyrkelse*". Dette er en grundig etnologisk studie av samene i Finnmark, rikt illustrert med 100 kobberstikk. Leem kom som misjonær til Finmark i 1725 og under sitt virke som sognesprest i Talvik og Alta samlet han inn et stort etnologisk materiale, basert på egne feltstudier (UIB 2001b). Verket ble den mest omfattende og detaljerte studien av samer som til da hadde blitt utført.

Schefferus, Lilienskiold og Leem er de etnologiske kildene før 1800 jeg vil bruke. Av andre kilder finnes gravene under golvet i Jukkasjärvi kirke i nordsamisk område i Sverige. Seks av de gravlagte personene er identifisert som samiske, og de er gravlagt i samiske klær. Gravene har blitt datert til 1700- tallet og er beskrevet av Eva Bergman i en rapport til Riksantikvaren i 1949 (ATA, Dnr 1353/1949 og Porsbo 1988:13). Draktene er de eldste typiske samiske drakter fremkommet gjennom arkeologiske undersøkelser².

På 1800- tallet øker kildemateriale på samisk draktskikk kraftig. Ikke bare ønsker man å beskrive samiske drakter, men også å samle dem inn for bevaring. To av de eldste draktene bevart i museene er ei norsk mannskofte og kvinnekofte fra nordsamisk område utstilt på

²Selv om gravene fra sein vikingtid/tidlig middelalder i Härjedalen og Ångermanland i Sverige tolkes som samiske, inneholder ikke de drakter som beviselig skiller seg fra samtidige norrøne drakter. Snittet er i all hovedsak usikkert (Zachrisson 1999).

Nationalmuseet i København (innsamlet i 1839). Disse er detaljert beskrevet av Rolf Gilberg og Marianne Rasmussen (Gilberg og Rasmussen 1994). Andre drakter fra 1800- tallet er sporadisk beskrevet i litteraturen, men det finnes ikke noe felles verk som tar for seg disse. Fra 1800- og 1900- tallet har jeg tatt i bruk en rekke etnografiske og drakthistoriske studier, de fleste med utgangspunkt i svensk samisk område³. Noen tar for seg hele det samiske området slik som Gustav von Düben og Ernst Manker, men de fleste konsentrerer seg om begrensede kulturområder, slik som Ossian Elgström, Sigrid Drake, Anny Haugen, Aira, Tuolja og Sandberg og Susanna Jannok Porsbo.

3.2.3 Gjessings argumenter mot en samisk opprinnelse

3.2.3.1 Tøylestene

Først vil jeg gå igjennom de punktene som Gjessing mener er beviser mot en samisk opprinnelse (Gjessing 1938a:54- 55). Det viktigste punktet er *tøylestene* som han mener at det ikke finnes paralleller til i samisk draktskikk. Samene har så langt man kan følge dem i litteraturen alltid bruk skohøy istedenfor lester eller sokker. Det er et viktig punkt han tar opp her, og det vil være helt feil å si noe annet en at skohøyet har vært nærmest enerådende i den samiske draktskikk. Det finnes imidlertid unntak. Düben nevner at samene i Sveriges nordre lappmarker kjøpte hår eller tagelsokker av svensker eller nordmenn (Düben 1977:151). Mer interessant er bruken av ullsokker. Av de seks gravlagte samene i Jukkasjärvi kirke, hadde fire på seg strikkede sokker⁴. I en av de andre hadde kvinnen fått linlapper surret rundt føttene (ATA, Dnr 1353/1949). Det er imidlertid viktig å påpeke at ingen av disse likene hadde på seg sko slik personen i Skjoldedamfunnet. Susanna Jannok Porsbo hevder at samene kun brukte strikkede sokkene, *skuopha*, uten sko (Porsbo 1988:55). Disse ble kjøpt av bygdebefolkningen. Hvilken kilde hun bruker her er ukjent, men ut ifra teksten virker det som

³Grunnen til at lang flere svenske enn norske kilder har blitt brukt er at det finnes lang mer svensk litteratur om emnet enn norsk. Selv om det hadde vært ønskelig med mer norsk litteratur, så følger ikke de samiske kulturområdene dagens nasjonalgrenser. Dermed kan mye av svensk samisk draktskikk også overføres til norsk område.

⁴Samtlige av disse hadde også på seg strikkede votter. Det hadde også kvinnen med linlapper rundt føttene, i grav R.7.

hun baserer det på muntlige kilder og skifteprotokoller som går tilbake til slutten av 1800-tallet. Om samene har brukt sokker annerledes på 1700-tallet eller lengre tilbake kan en derfor ikke vite.

3.2.3.2 Den samiske kragen

Neste punkt Gjessing tar opp er den samiske kragen. Basert på gammelt bildemateriale mener han at den samiske kvinnekofta mistet sin krage tidlig på 1700-tallet, og at både kvinnekofta og mannskofta hadde krage før dette. Den krageløse Skjoldehamnkofta kan derfor ikke være samisk. Jeg mener at bildemateriale er så sparsomt og sprikende at en slik konklusjon er alt for bastant. Bildemateriale fra før kragen skal ha forsvunnet begrenser seg til bildene fra Olaus Magnus, Johannes Schefferus og Hans Hansen Lilienskiold. I Olaus Magnus bilder fra midten av 1500-tallet kan ingen samer sees med krage, men hans bilder er for lite pålitelige til at man kan dra noen konklusjoner av det (Magnus 1976). I Schefferus bilder publisert i 1673 har alle samene krage (der en slik identifisering er mulig), både menn og kvinner (Schefferus:1956). I Lilienskiolds bilder publisert i 1701 er bildet mer komplisert. Her kan en finne både menn og kvinner med krage, men også menn og (muligens) kvinner uten krage. En mann og en gutt med fisk og fiskestang kan sees med krageløs kofte på ett av bildene (Lilienskiold og Solberg 1942:205). På to av bildene ser også kvinner ut til å ha kofte uten krage (ibid. s. 137 og Nedrebø:1999b). Det kan se ut som om flere av personene på andre bilder også er krageløse, men de er for utydelige til at dette kan bestemmes sikkert. Kanskje kan opplysningen fra den sydsamiske presten Fjellner om at samekofta manglet krage i eldre tider være en del av sannheten allikevel. Opplysningen kommer i Dübens tekst, men det står ikke om Fjellner her mente alle samiske kofter eller kun kofter i sin region (Düben 1977:156). Siden rektor J. Qvigstad ser på Fjellner som lite pålitelig, mener Gjessing at påstanden er lite troverdig (Gjessing 1938a:54). Kildene spriker med andre ord i begge retninger, både for og mot Gjessings krageteori, og jeg anser derfor hans konklusjon som for bastant. Kildene er alt for sparsommelige til at en slik konklusjon er mulig.

3.2.3.3 Koftas fordeling av kiler

Gjessing mener at koftas jevne fordeling av kiler taler mot en samisk opprinnelse. Han mener at samekoftene alltid har sine kiler samlet på bakbredden. Dette stemmer ikke. Det er riktig at de nordsamiske koftene ofte har dette trekket, som er overført fra pesken til tekstilkofta. Imidlertid viser gamle samiske drakter fra både nord og sør at bildet er mer differensiert. Mannskofta fra grav A.6. i Jukkasjärvi kirke hadde ett framstykke og ett bakstykke, mens kvinnekofta i grav R.7. hadde to framstykker og ett bakstykke. Begge koftene hadde kiler i sidene, ingen på bakbredden (ATA, Dnr 1353/1949). Går vi frem til de nordsamiske koftene fra norsk område på Nationalmuseet i København, innsamlet i 1839, har de et liknende snitt. Både mannskofta og kvinnekofta har ett forstykke og ett bakstykke. I hver side er det satt inn ett sidestykke som går helt opp til ermene og to kiler på hver side av dette som ikke når riktig så høyt opp (Gilberg og Rasmussen 1994:201). Ingen av koftene har kiler i bakstykket. Liknende kofter fra 1800- tallet med et slikt enkelt snitt har blitt publisert av Porsbo (Porsbo 1988:35 ff). Kofter uten det typiske pesksnittet er i dag videreført i lulesamisk område og sørover. Forskjellen mellom samiske drakter med dette snittet og Skjoldehamnkofta er hovedsakelig at de har skuldersømmer med kiler, sidekiler som går helt opp til armene og mangler midtkile foran og bak. Imidlertid finnes det kofter uten skulderkiler, og med sidekiler kun fra midjen og ned (Porsbo 2004:93). Selv om jeg ikke har funnet belegg for midt- og forkile, og snitt uten skuldersømmer på slike drakter likner de svært mye på Skjoldehamnkoftas snitt. Denne parallellen dras også av Porsbo (ibid.). Når vi samtidig vet at Skjoldehamnkoftas snitt har sine klare paralleller i den nordiske middelalderske draktskikken er det all grunn til å tro at samene har latt seg inspirere av det norrøne snittet, noe heller ikke Porsbo er fremmed for. Samene har til enhver tid vært avhengig av å kjøpe stoffer av den norrøne og skandinaviske befolkningen til sine drakter, da de ikke selv produserte tekstiler til klær (ibid.). En påvirkning også i snitt vil derfor være naturlig. Dermed kan en kanskje se to utviklingslinjer for samisk koftesnitt; en med forankring i pesksnittet og en med forankring i det norrøne livplaggssnittet. Den første ser ut til å ha sin geografiske plassering i nordsamisk område, mens den sistnevnte ser ut til å kunne plasseres i lulesamisk område og sørover. Skjoldehamndrakten kan være et tidlig eksempel i sistnevnte utviklingslinje.

3.2.3.4 Kaprunen

Skjoldehamnkaprunen skiller seg i følge Gjessing fra den samiske hetten *njalfatta*. Dette er jeg enig med han i, men det finnes også likheter. Først vil jeg klare opp i begrepene *njalfáhtta* og *luhkká*. I Nord- Norge og Finland kalles uværskrager uten hette *njalfáhtta*, mens den med hette kalles *luhkká*. I Nord- Sverige kalles begge typene *luhkká*, men kragen med hette har også blitt kalt *njálme fáhtta* (Porsbo 1988:64- 66). Uværskrager med hette har vært laget av klede og vadmél. Snittet ser ut til å ha variert noe. De som kommer nærmest kaprunen har et rektangulært stykke på hver side og er avrundet i toppen. Foran og bak finnes nærmest kvadratiske kiler (Haugen 1987:22). Her glir riktignok bakkilen over i den buede toppsømmen og ansiktsåpningen er halvmåneformet i brettet tilstand. Forkilens topp er flat og danner nederste del av ansiktsåpningen. De hettene man møter i dagens draktskikk virker generelt lengre enn de en møter i de eldste avbildningene. Hos Schefferus er det tydelig at de også har en splitt foran (Schefferus:1956: innstikk mellom s. 176 og 177, 240 og 276), og at både menn og kvinner kunne bære den. Hettens splitt og form minner meg om *køysa* i det norske folkedraktmateriale, som regnes å være utviklet fra middelalderens norrøne hetter (Noss 1972:16 og Noss 1993:78). Om samenes hettetyper har samme utvikling burde studeres nærmere. Gjessing mener at den ikke har det. Det viktigste argumentet er at det finnes eksempler på samiske hetter i skinn, som også har paralleller til andre arktiske hetter. Den kan derfor være et resultat av en fellesarktisk tradisjon (Gjessing 1940:60- 61). Samtidig ser han det som usannsynlig at samene skulle ha begynt å ta i bruk hetter så sent som på 1300- tallet, med tanke på det harde klimaet som er og har vært. Jeg er skeptisk til dette da hetter festet på livplaggene synes å være det vanlige i arktiske strøk i henhold til det Gudmund Hatt beskriver i sin bok (Hatt 1914). Gjessings kilder på arktiske hetter med skulderslag er etnografiske studier gjort av tsjuktsjere og koryakere. Disse folkeslagene lever helt øst i Russland mot Beringhavet, svært langt fra Sápmi, og flere kilder må etter min mening frembringes før en kan snakke om en fellesarktisk hettetype.

3.2.3.5 Bruk av innerskjorte

Gjessings neste argument er at samene ikke bruker innerskjorte, eller i hvert fall ikke gjorde det i eldre tid. Her er jeg ikke enig i argumentasjonen. For det første er bruken av

betegnelsen skjorte noe han selv har funnet på. Den kan like gjerne kalles innerkofte. Bruk av både innerskjorte og innerkofte av ull i samisk draktskikk kan belegges. Først må det nevnes at to lag med livplagg er vanlig når det gjelder skinnplagg. Pesken, *beaska*, er laget av reinskinn med hårene vendt ut, og bæres ytterst. Innerpelsen, *dorka* er laget av reinskinn eller saueskinn, men her er hårene vendt inn mot kroppen. Kombinasjonene av pesk, innerpels og ullkofte kunne være mange. Kofta kunne brukes alene i godt vær, eller flere utenpå hverandre når det var kaldere (Düben 1977:156 og 164). Den kunne også brukes over innerpelsen (Blind 1999: 87 og Elgström: 1922:282), alene under pesken (Manker 1947:174), eller i andre kombinasjoner.

Bruk av ullskjorte ser ikke ut til å ha vært vanlig, men det har forekommet. Düben nevner at skogssamene og en del av fjellsamene bærer en vadmelskjorte kalt *skirto* om sommeren, og denne nevnes spesifikt fra lulesamisk område av Aira, Tuolja og Sandberg (Düben 1977:155; Aira, Tuolja og Sandberg 1995:23). Denne har samme snitt som kofta og er fritt hengende på kroppen (ikke stappet ned i broka). Sigrid Drake nevner at menn kunne bruke en vadmelsstrøye som rekker dem midt på lårene. Denne ble hengende fritt eller stappet ned i broka (Drake 1979:165). Utenpå denne bar man vadmelskofte som var lenger (den hang helt ned til knærne når den hang fritt). Kun vadmelskofte alene ble brukt om sommeren. Elgström skriver at ei ull- eller bomullsskjorte kalt *baidde* kunne brukes under pelsen i Karesuando (Elgström: 1922:280). Porsbo opplyser om at man i Malå brukte ei lang skjorte kalt *skielken/skielten* (Porsbo 1999:51). Felles for disse kildene er at det er svært usikkert hvordan snittet på disse skjortene har vært. Et helt åpent spørsmål er også om disse skjortene er et nyere lån fra skandinavisk draktskikk eller om de representerer en egen samisk tradisjon som kan gå langt tilbake. Noen umiddelbar parallell til Skjoldehamnskjorta kan derfor ikke påvises i dette materialet.

Det som er klart er at flere kofter kunne bli brukt utenpå hverandre (som nevnt ovenfor). I forhold til Skjoldehamnskjorta med sine lapper og slitasjehull er det interessant at den innerste kofta kunne være gammel og slitt. (Porsbo 1988:36 og Drake 1979:168). Drake nevner at en slik kofte var kortere og smalere enn andre kofter og at den var laget av ei gammel kofte. Kofta hadde en liten krage og ble kalt *like- kapte* i motsetning til ytterkofte som ble kalt *peingolts kapte* eller *ulkots kerde*. Porsbo nevner også ei innerkofte brukt i Arvidsjaur kalt *sisgápte* med V- skjært halsåpning (Porsbo 1999:44).

Det finnes altså belegg for at samene har brukt både ullskjorter og egne underkøfter under ytterkøfta, men det er vanskelig å peke på eventuelle likheter mellom disse og Skjoldehamnskjorta da jeg mangler informasjon om både snitt og eventuell dekor. Ut i fra Drakes opplysninger deler Skjoldehamnskjorta i hvert fall likheter med innerkøftene ved å ha krage, ved å være kortere, og ved å være gammel og slitt. Ingen samiske livplagg jeg har kommet over har den spesielle halsåpningen med brystklaff som Skjoldehamnskjorta har. Det finnes imidlertid likheter mellom skjortas dekor og samisk dekorbruk, og dette er behandlet i avsnitt 3.2.4.2.

3.2.3.6 Ankelbåndene

Gjessings neste punkt er at ankelbåndene i Skjoldehamnfunnet ikke tilsvarer samiske skobånd, men han gir aldri noen god grunn for dette. Muligens er det på grunn av at de er brikkevevde. Etter min mening er det svært gode argumenter for at de ligner samiske skobånd og har hatt en funksjon lik samiske skobånd. Samiske vevde skobånd, *vuotta*, består av tre deler. Festebåndet, *garca*, er av skinn eller flettet ullgarn. Det er dette båndet som festes til skoens skinnhempe(r). Selve båndet, *vuotta*, er grindvevd eller flettet (Porsbo 1988:68). Forlengingsbåndet *bárgges*, som er flettet av ullgarn, fester båndet til ankelen øverst. Allerede her ser en likheter med ankelbåndene fra Skjoldehamn. Disse er også delt i tre deler; en vevd del med to flettede forlengingsstykker i hver ende. De samiske feste- og forlengingsbåndene forekommer i mange forskjellige varianter. De er gjerne ulike hverandre (som Skjoldehamnbåndene) ved å være ulikt flettet eller sammensatt av forskjellige farger/materialer. Alle forlengingsbånd jeg har sett er utstyrt med en dusk, *diehppi*, i enden. Festebåndet kan også ha dusk, men har oftest bare en knute i enden. Festebåndet er også gjerne mye kortere enn forlengingsbåndet. Lengden og bredden på båndene varierer i litteraturen. Den vevde delen oppgis til å vanligvis måle fra 1,5 m- 2,25 m, mens bredden varierer fra 1,2- 6 cm. Lengden på festebåndet oppgis til mellom 8- 30 cm og forlengingsbandet til 60- ca. 225 cm (Fors og Enoksen 1991:67; Elgstrøm 1922:311; Hetta 1999:83; Sildnes 1986:17). Düben betegner den vevde delen som 0,9- 1,2 m lang (Düben 1977:152). Både den bevarte lengden på den vevde delen av ankelbåndene og bredden ligger altså innefor variasjonen for de samiske skobånd. Den rundflettete tampen som kan

Figur 2. Samisk skobånd fra Alta (NFSA.1609), samlet inn i 1925 til Norsk Folkemuseum. Den øverste enden på båndene utgjør festebåndet (garca), den midterste vevde delen vuotta, mens den nederste enden utgjør forlengingsbåndet (bárgges) med dusk (diehppi). Bildet er fra Norsk Folkemuseums fotodatabase tilgjengelig på <http://www.digitaltmuseum.no>.

Sami shoe band from Alta in Norway (NFSA.1609), collected in 1925 to Norsk Folkemuseum. The end furthest up, called garca, is fastened to a leather loop on the shoe while the woven middle part (vuotta) and the end furthest down, called bárgges, are winded around the ankle. The tassel on bárgges is called diehppi.

sammenlignes med festebåndet er noe lengre enn disse, mens den flatflettede tampen ligger innenfor lengden på samiske forlengingsband. Jeg er imidlertid usikker på om litteraturen jeg har tilgjengelig fanger opp alle regionale og historiske variasjoner, da disse virker store.

Generelt vil jeg si at den største lengden og bredden virker å gjelde mest for det nordsamiske området, der man for eksempel i Kautokeino og Karasjok kan surre skobåndene langt opp på leggen (Haugen 2006: 276 ff). Når skobåndet er festet i skoene blir det surret rundt ankelen. Man surrer alltid utover, da dette gir et sikrere feste (Porsbo 1988:69). Porsbo opplyser også at man legger broka over skoskaftene og surrer båndet utenpå denne ved hverdagslig arbeid. Dersom en hadde på gálssohat (bellinger) over broka kunne man stappe broka ned i skoene og kledekanten på bellingene kunne legges utenpå skoskaftet (Gjessing 1940:12).

Den vevde delen av de samiske skobånd med plukkemønster er likt oppbygd som ankelbåndene fra Skjoldehamn med tre felter; to ytterfelter og et midtfelt. Mens ytterfeltene er i normal toskaft som ankelbåndene, er midtfeltet i plukkemønster. Plukkemønsteret skaper ulike geometriske figurer som brikkevevmønsteret på ankelbåndene, men det er allikevel ikke

sammenlignbart. Ytterfeltene på samiske skobånd gjøres på veldig mange forskjellige måter, der en også kan se liknende tverrgående stripeeffekt som på ankelbåndene. Jeg har imidlertid ikke funnet eksempler på asymmetri i denne effekten. I samiske skobånd finnes det mange farger, og fargebruken bygger på regionale og familiære tradisjoner og er også forskjellig fra mann og kvinne.

Det er en forskjell i skobånd fra nordsamisk område og området sør for dette. De nordsamiske skobånd er kjent for sin mønsterrikdom gjennom plukketechnik, mens de lulesamiske og samiske bånd sør for dette er generelt av en enklere type. Bruken av vevde bånd generelt er også større i nordsamisk området (Laquist 1947). Mens nordsamene hovedsakelig bruker vevde skobånd, bruker lulesamene og samene sørover hovedsakelig flettede skobånd (Haugen 2006:234 ff). Veving av band med grindvev en lang tradisjon hos samene, som kan dokumenteres helt tilbake 1600- tallet av Schefferus. Han beskriver også at skoene blir surret på med remmer, men nevner dessverre ikke om disse var vevde eller ikke. (Schefferus 1956:235). Knud Leem er etter det jeg kan skjønne den første som nevner grindvevde skobånd i sitt verk publisert i 1767 (Leem 1956:371).

3.2.4 Likheter som Gjessing fant eller ikke fant

Ut ifra den diskusjonen jeg har ført ovenfor vil jeg si at Gjessing har vært for rask til å avfeie en samisk opprinnelse for funnet. Hans sterkeste argument er nok lestene, men etter min mening kan man ikke bruke ett objekt til å bestemme Skjoldehamndraktens etniske tilknytning. Jeg mener at man må se på helheten, og deretter veie argumentene for eller i mot den ene eller andre etnisitet opp mot hverandre. Ut ifra Gjessings argumenter er det sannsynlig at han kun har sammenlignet Skjoldehamndrakten med nordsamiske drakter, noe som er tydelig i diskusjonen om snittet på kofta. Jeg har også en følelse av dette på grunn av de likhetene med samisk draktskikk han *ikke* påpeker i sin artikkel, og det gjelder særlig koftas V- skjæring i kombinasjon med dekorativ krage og brystklaff og beltet med tamper. Begge disse elementene har likheter med draktskikk i lulesamisk område og sørover. Jeg vil nå diskutere likehetene som han selv fant og de likhetene han ikke så.

3.2.4.1 Kofta

Koftas snitt likner som vi har sett både på samisk koftesnitt og norrønt livplaggsnitt. Hvis en skal peke ut et typisk samisk snittkjennetegn ved kofta vil jeg allikevel si at dette er den V- skårede halsåpningen. I dag er den kjennetegnet for lulesamiske og sørligere kofter. De nordsamiske koftene har som regel bare en splitt som er heftet igjen i halsen (Porsbo 2004:94). I sørligere strøk prydes V- skjæringen, *ohtse* eller *åhtså*⁵, av et underliggende brystklede som jeg vil komme tilbake til (se Figur 3). V- skjæringens størrelse

Figur 3. Nærbilde av halsåpningen på kofta gjengitt på forsiden, fra en lulesamisk drakt utstilt på Norsk Folkemuseum fra Tysfjord i Nordland (NFSA.3235) samlet inn i 1953. V- skjæringen (åhtså) er pyntet med fargede kledestrimler (gietmatta). Foto: Dan Halvard Løvlid

Close up photo of the kirtle on the front page, a part of a Lule Sami costume exhibited on Norsk Folkemuseum from Tysfjord in Nordland in Norway (NFSA.3235) collected to the museum in 1953. The V-cut neck opening (åhtså) is decorated with colored strips of woolen fabric (gietmatta).

varierer fra en kort variant lik den på Skjoldehamnkofta til en dyp skjæring som går nedenfor brystet. Den er gjerne kantet med kledestrimler i ulike farger, kalt *budtstahkh* (sørsamisk) og *gietmatta* (lulesamisk), som bestemmes av region, familietradisjoner, kjønn og alder (Dunfjell 1999:56; Aira, Tuolja og Sandberg 1995:30 og 34- 35). I dag er det vanlig med to eller flere farger, men før kunne det holde med en (slik som på Skjoldehamnkofta), i hvert fall i lulesamisk område (Aira, Tuolja og Sandberg 1995:30). Også lulesamiske skinnkofter og pesker har en V- skjæring kantet med fargede kledestrimler. (ibid 19 ff). Kanting med fargede kledestrimler langs halsåpningen er i det hele tatt et trekk som er meget vanlig i hele Sápmi. Det har lange tradisjoner, og kan gjenfinnes på 1700- tallskoftene fra Jukkasjärvi kirke (grav A.6. og R.7.) og på koftene på Nationalmuseet i København, innsamlet i 1839 (ATA, Dnr 1353/1949; Gilberg og Rasmussen 1994:202 ff).

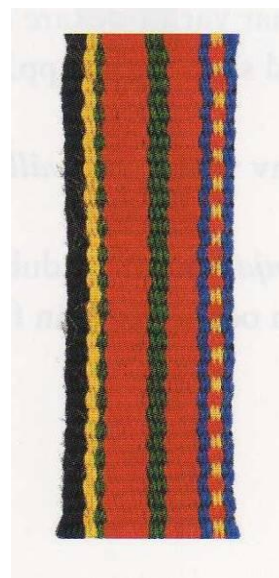
⁵ Henholdsvis sørsamisk og lulesamisk betegnelse. Se Dunfjell 1999:54 og Aira, Tuolja og Sandberg 1995:30.

Figur 4. (over/above) Ermedekorasjon på lulesamisk kofte fra Tysfjord. Bilde fra "Norsk bunadleksikon: alle norske bunader og samiske folkedrakter, bind 3", Bjørn Sverre Hol Haugen (red), s. 244.

Sleeve decoration on a Lule Sami kirtle from Tysfjord (in Nordland in Norway).

Figur 5. (til høyre/to the right) Lulesamisk lissto, nærmere bestemt svålltjållissto (lissto på skinnkofte). Båndet er ved i toskaft på grindvevd. Bilde fra Aira, E. 2000: Ave, båtte ja vuodagga: band från lulesamiskt område, s. 56.

Lule Sami lissto, more precisely svålltjållissto (lissto on a leather kirtle). Lissto is a decoration band sewn on the hemline of the kirtle. It is woven in tabby on a rigid heddle loom.

Både Schefferus, Lilienskiold og Leem beskriver bruken av fargede kledestrimler på samiske livplagg (Schefferus 1956:237 og 294; Lilienskiold og Solberg 1942:136; Leem 72 ff).

Bruken av vevde bånd sydd på drakten begrenser seg i dag til pynt langs nederkant av kofte (både skinnkofte og tekstilkofte). Disse båndene, kalt *lissto/laskah* (se Figur 5), er grindvevde i toskaft og mønsteret består gjerne av langsgående striper i flere farger, dog noe annerledes enn kofte- og brokbandet fra Skjoldhamn (Aira 2000:51ff; Torkelsson 2007:36ff). Stripedekor på kofteermenes linning er svært vanlig i hele Sápmi, men stripene er laget av påsydde klederemser og ikke vevde bånd som på Skjoldhamnkofte. Effekten er allikevel svært lik, og jeg vil særlig trekke frem stripedekoren i lulesamiske drakter (vist i Figur 4) som spesielt interessant sammenligningsobjekt med sin kombinasjon av smale og brede striper etter bestemte regler (Mikkelsen 2006:242). Bruken av *lissto/laskah* kan være en etterlevning av en mer utstrakt bruk av grindvevde bånd på klær. I beskrivelsen av grav R.7. fra Jukkasjärvi kirke beskrives ermet slik: "Ärm 45 cm. En ärmsöm. Nedtill med 2,3 cm vävt band" (ATA, Dnr 1353/1949). Sett i forhold til resten av beskrivelsene virker det absolutt som om det menes et (grind)vevd bånd her da kantgarneringer i stoff blir beskrevet på en annen måte (kantad med grøn vadmal, blå filtremsa osv).

Jeg kjenner ikke til bruk av fletter eller broderinger langs de lulesamiske og sørlige V-skjæringene slik en finner på Skjoldhamnkofte. Leggsøm har jeg imidlertid funnet eksempel

på både i lulesamisk og nordsamisk området. I lulesamisk område har leggsøm i avvikende farge, kalt *dieddemsávve*, blitt brukt på klederemsene (*gietmatta*) langs halsåpningen (også på klederemsene på ermet) (Aira, Tuolja og Sandberg 1995:30). Fra nordsamisk område finnes leggsøm i dag på Lyngenkofta (Antonsen, Isaksen og Taarnesvik 1997:22). At det er en gammel tradisjon vises ved at den også er til stede på to draktdukker på Bergen Museum fra 1700- tallet. Draktdukkene er trolig laget av nordmannen Jørgen Christensen Garnaas, som i tillegg til samiske drakter også lagde dukker med norske folkedrakter (Noss 1977:168). Dukkene fremstiller en samisk mann og kvinne, begge fra Tromsø prestegjeld. Både mannen og kvinnen har tofarget leggsøm på hver side av brystsplitten (se Figur 6). Bruken av leggsøm kan også sees langs brystsplitten på de to koftene på Nationalmuseet i København. De er kantet med klede i flere forskjellige farger som igjen er påført blå og rød leggsøm (Gilberg og Rasmussen 1994:202 ff). Det er verdt å merke seg at kvinnekofta her har en V- skjært halsåpning selv om den er nordsamisk.

Figur 6. Leggsøm langs halsåpningen på ei kofte på en dukke fra 1700- tallet. Dukkan fremstiller en samisk mann fra Tromsø prestegjeld. Foto: Dan Halvard Løvlid

Couching along the neck opening on a kirtle on a doll from the 18th century. The doll portrays a Sami man from Tromsø parish.

Når det gjelder den rike bruken av påsydde fletter som dekor generelt (slik en finner både på Skjoldehamnkofta og broka), har ikke dette sine paralleller i samisk draktskikk ut i fra det som kommer fram i litteraturen. Det eneste eksempelet på fletter brukt som kantgarnering er som slitekant nederst på kofta. På sørsamiske kofter er dette en rundflette kalt *ulpieh*, mens den i lulesamisk område har blitt kalt *puddestak* (Dunfjell 1999:56; Drake 1979:169).

3.2.4.2 Skjortas brystklaff og krage

Kombinasjonen av den utsmykkede brystklaffen og kragen sammen med den V-skjærte halsåpningen på Skjoldehamndrakten bringer med en gang assosiasjoner til lulesamisk og sørligere samisk draktskikk. Her er det imidlertid ikke en underskjorte som dukker fram i V-skjæringen, men et brystklede eller en sølvkrage. Skjorter med brystklaff som Skjoldehamnskjorta har jeg ikke funnet noen eksempler på i samisk draktskikk. Firkantede brystklaffer av denne typen, med knepping, er derimot velkjent på norske sjøkofter helt opp til moderne tid (Trætteberg 1999:132). Selv om selve brystklaffen og kragen på Skjoldehamnskjorta gjør at den minner om de etterreformatoriske sjøkoftene, så er det også noe som skiller dem. Kilene i siden er en ting. En annen ting er at kragen og brystklaffen på sjøkoftene kun virker å ha hatt en praktisk funksjon, ikke også en dekorativ funksjon som på Skjoldehamnskjorta. Sjøkoftene var dessuten utelukkende ytterplagg, ikke innerplagg som Skjoldehamnskjorta (ibid). Nå er det ikke usannsynlig at Skjoldehamnskjorta også har fungert som et ytterplagg i milde perioder; den sterke slitasjen tyder på dette. Kombinasjonen av koftas V-skjæring og skjortas brystklaff og krage gir imidlertid inntrykk av at disse plaggene er skapt for å passe sammen. En slik funksjon kjennes overhode ikke fra sjøkoftene, men har som skrevet ovenfor sine paralleller i lulesamisk og sørligere draktskikk.

Lulesamiske og sørligere brystkleder, *slihppa/boengeskuvmie*, er mer eller mindre rektangulære klede- eller skinnstykker som ligger under koftas brystsplitt. De festes bak i nakken og eventuelt rundt livet og kan være både med og uten krage. I tillegg til å beskytte brystet mot kulde har det også fungert som en lomme som man kunne oppbevare små personlige eiendeler i. Brystkleder har vært i bruk i hele det samiske området av begge kjønn, men har vært mer synlige i lulesamisk og sørligere draktskikk pga. livplaggens dype V-skjæring. Derfor er de også rikere dekorert her, med kledeapplikasjoner, skinn i sømmer og broderier med tinntråd og ulltråd (Manker 1947:165; Düben 1977:157). Det finnes i følge Maja Dunfjell to typer dekor på sørsamiske brystkleder, *boengeskuvmie* (Dunfjell 1999:56). *Bielie givlie* er et halvmåneformet motiv sammensatt av flere smale strimler i ulike fargekombinasjoner av rødt, grønt, blått og gult. Denne dekoren er etter det jeg har sett gjerne sentrert øverst i halsen på brystkledet, mens resten av kledet er udekorert. *Leahta* er et flettemønster som består av kvadratiske ruter i to fargekontraster; rødt og grønt, rødt og blått

Figur 7. Sørsamisk brystklede, boengeskuvmie, fra Hyllingen ved Røros (NFSA.2083), samlet inn i 1934 til Norsk Folkemuseum. Brystkledet er av typen leahta, med vannrette striper i to farger. Brystkledet ble båret under kofta og stripene på brystet og på den stående kragen prydet den V- skårede halsåpningen. Bildet er fra Norsk Folkemuseums fotodatabase tilgjengelig på <http://www.digitaltmuseum.no>.

Southern Sami breast flap, boengeskuvmie, from Hyllingen at Røros in Norway (NFSA.2083), collected in 1934 to Norsk Folkemuseum. The breast flap is of a type called leahta, with horizontal stripes in two colors. The breast flap was worn under the kirtle, and the stripes on the breast and on the standing collar adorned the V- shaped neck opening.

eller rødt og svart. I tillegg har det korsformede broderier. Av denne typen finnes det også en variant med brede vannrette striper (ca. 3 cm) i to farger uten ornamentering. Det er denne varianten som etter min mening minner mest om Skjoldehamnskjortas brystklaff og krage. Norsk Folkemuseum har flere av denne varianten, også med tre forskjellige fargede striper (NFSA.2093). Ett brystklede har tverrgående striper på kragen som Skjoldehamnskjorta (NFSA.2083), riktignok med forskjellige farger enn de horisontale stripene på brystet (se Figur 7). NFSA.1477 har slike tverrgående striper i samme farger som de horisontale stripene lengre ned, men kragen er ikke oppstående. Det eldste eksempelet jeg har funnet er NFSA.0292c fra Røros, samlet inn i 1889. Det har vannrette striper i to avvekslende farger, rødt og grønt, men kragen har ikke tverrgående striper. Den er i stedet prydet med langsgående metallbroderinger. Etter det jeg kan forstå er ikke denne typen brystklede, med vannrette striper, lenger i bruk.

Et annet samisk brystplagg som også kan minne om Skjoldehamnskjortas halsåpningsparti er sølvkragen, *silba- halsie* eller *silb kraka* (Manker 1947:166 og Düben 1977:159). I likhet med brystkledet er det et rektangulært stoffstykke som festes på brystet. Ulikt brystkledet har det en midtsplitt foran som er prydet med hekker og maljer i sølv. Den skiller seg også fra brystkledet ved å utelukkende være et høytidsplagg, ved å utelukkende være et kvinneplagg, ved å alltid ha oppstående krage og ved at den også kan bæres utenpå kofta (Laquist 1953:87 og 92). Det eldste belegget for kragen kommer fra presten Samuel Rheen, og er fra 1671. Året etter beskriver presten Johannes Tornaues det samme plagget

(Laquist 1953:87-88). Beskrivelsene gjelder både lulesamisk og nordsamisk område. Senere gikk den helt ut av bruk i nordsamisk område, mens den holdt seg i lulesamisk og sydligere område (Laquist 1953:92 og Fjellström 1962:18). Imidlertid gikk den også ut av bruk her mot slutten av 1800- tallet og begynnelsen av 1900- tallet, før den igjen har blitt tatt i bruk i de

Figur 8. Sølvkrage fra Karasjok i Finmark (NFSA.0234), samlet inn i 1878 (tilhører i dag Norsk Folkemuseum). Det stripete stoffet i toskaft på hver side av brystsplitten skiller kragen fra andre sølvkrager. Foto: Dan Halvard Løvlid

Sølvkrage (directly transcribed "silver collar") from Karasjok in Finmark in Norway (NFSA.0234), collected in 1878 (is owned by Norsk Folkemuseum today). The striped fabric in tabby on both sides of the breast split separates this "silver collar" form other "silver collars".

seneste år (Aira, Tuolja og Sandberg 1995:73). Som for brystkledene er det en spesiell type sølvkrage jeg mener har likheter med Skjoldehamnskjortas brystklaff. Dessverre har jeg kun funnet ett eksempel på denne typen sølvkrage, og det er NFSA.0234 (se Figur 8). Den blir beskrevet som "krage til kofte" og ble kjøpt av Universitetets Etnografiske Museum i Oslo i 1878. Kjøpmann Anders G. Nordvi hadde kjøpt den i Karasjok i Finmark. Kragen er laget av et blågrønt ullstoff med gult klede som pynt i sømmene, og med en hovedsakelig blå krage med tinntrådbroderi og pelskant. Likheten med brystklaffen på Skjoldehamnskjorten er de to stoffremene som er sydd på på hver side av midtsplitten. Remsene har striper i lys rødbrunt, lys brunt, hvitt, mørk brunt, lys blågrønt, lys grønt og gult som ligger horisontalt. Den samme gjentakende rapporten av striper går igjen på begge remsene, men man har ikke brydd seg med at stripene skulle veksle likt på de to sidene. Stoffet er i toskaft med entrådet Z- garn i renning og entrådet S- garn i innslag. Langs kanten mot splitten finnes det kun metallhemper, og det er klart at det en gang i tiden må ha vært flere av disse. Kragen mangler slik sett den overveldende mengden sølvpynt som finnes på de fleste andre bevarte sølvkrager. Det stripete

stoffet gjør også at denne sølvkragen skiller seg ut. Andre sølvkrager jeg har sett har riktignok gjerne en påsydd remse med stoff innerst mot splitten, men denne remsen er ensfarget. Ut ifra det jeg skrev ovenfor er det også merkelig at den er fra nordsamisk område fra en tid der sølvkragen skulle vært gått ut av bruk her. Kanskje finnes det en tradisjon her som ikke er fanget opp av litteraturen. At den er fra nordsamisk område kan forklare hvorfor den skiller seg såpass ut fra de mer sørlige sølvkrager. Siden det kun finnes ett eksemplar av denne typen krage stiller den i et noe annet lys som sammenligningsmateriale enn de bevarte sørsamiske brystduker. En vet ikke om den representerer en tradisjon eller er et kreativt produkt av en sømmerske. Derfor trengs en grundigere empirisk gjennomgang av sølvkragemateriale for å se om liknende eksemplarer finnes.

Av overstående redegjørelse kan det sees at brystdekorasjon i form av et underliggende plagg synes å være hovedsakelig et kjennetegn for lulesamisk og sørligere draktskikk. Fenomenet med en dekorativ krage tilhørende et plagg under ytterkofta/pelsen som stikker opp av deres halsutskjæring synes derimot å finnes i både nord og sør. Naturlig nok var en slik krage mest synlig når ytterplagget ikke hadde krage, det vil si de fleste kvinnekofter. Leem beskriver dette i 1767 (Leem 1956:85). Kragen tilhører her innerpelsen, dorka (i Leems beskrivelse kalt tork), i saueskinn. Selv om det ikke står hva denne kragen var laget av eller hvordan den var dekorert for kvinnenens vedkommende, er det nærliggende å tro at den var av liknende materiale og var dekorert på liknende måte som mennenes innerpels. Her var kragen av kersey eller klede dekorert med fargede ulltråder (Leem 1956:72). Den utgjorde derfor et ekstra dekorativt element til ytterpelsen eller kofta slik Skjoldehamnskjortas krage gjorde til Skjoldehamnkofta. Jeg har ikke funnet noe eksempel på en innerpels uten krage, slik at dette fenomenet må ha eksistert så lenge innerpelsen ble brukt.

På Skjoldehamnskjortas brystklaff finnes en sølvperle/knapp som festet klaffen i det ene hjørnet. I samisk draktskikk finnes det også eksempler på sølvknapper/kuler til å feste både innerpelsen og ytterpelsen. En slik knapp ble sydd fast på den ene siden av brystsplitten og festet i et skinnbånd/skinnhempe på motsatt side (Blind 1999:87; Porsbo 1988:32-33). Porsbo kaller knappen/kulen for *njiddjeboallu* og skriver at den ble brukt på kvinnepelser i Karesuando, Jukkasjärvi og Gällivare. Ut ifra hennes tegning tolker jeg kulene som en type ikke- massiv hengeknapp av typen som også brukes på sølvkragene, selv om Phebe Fjellström påstår at sølvknapper ikke har hatt en praktisk funksjon for samene (Fjellström 1962:30).

Leem beskriver også bruken av sølvknapper på innerpelsen. Disse sølvknappene, prydet med hengende løv i sølv, ble festet på halsåpningens høyre side, mens det på venstre side satt smale ”slidser”. Ut ifra hans tegning, der en kan se tre sølvknapper og tre ”slidser” (Leem 1956:Tab 9), er det tydelig at han med dette mener knapphull til å feste sølvknappene i, men han skriver også at det helst var på kvinnenens pels at det fantes sølvknapper. Det må derfor ha fantes en annen type knapp, muligens en treknapp som Solveig Blind nevner (Blind 1999:87). Etter all sannsynlighet er knappene i Leems tekst av samme type som Porsbo og Fjellstrøm beskriver, der hengende løv er en vanlig bestanddel.

Runde knapper av sølv eller annet metall festet i en hempe har også blitt brukt på kofter i tekstil, både for kvinner og menn (Porsbo 1988:41-42). Slike pels- og kofteknapper skiller seg fra Skjoldehamnknappen ved å være kuleformede, ikke- massive og uten hull i midten. Likheten til Skjoldehamnknappen ligger derfor ikke i utseende, men i funksjon. I forbindelse med samenes sølvknapper vil jeg legge til en detalj som Aira, Tuolja og Sandberg nevner i forbindelse med lulesamisk draktskikk. De skriver at sølvsmykkene på sølvkragen syes fast med senetråd (Aira, Tuolja og Sandberg 1995:75). Ullhempen som fester sølvperlen på Skjoldehamnskjorta er også sydd fast med senetråd. Om også knappene på pels og kofter har blitt sydd fast med senetråd sier litteraturen ingenting om.

3.2.4.3 Broka

3.2.4.3.1 Snitt

Dessverre er Skjoldehamnbrokas snitt for usikkert til at noen helhetlig sammenligning med samiske broksnitt kan gjøre. Det som er klart er at den i hvert fall har tre snittedetaljer som også kan finnes igjen i samiske brøker; det rektangulære forlengingsstykket bak, løpegangen med trekkband og splitten nederst på hvert brokbein. Forlengingsstykke finnes på alle de tre tekstilbrøkene jeg har undersøkt. Alle er av typen breech- cloth- brok, der begge brokbein er i ett stykke stoff, og der en kile er lagt til opp mot linningen både foran og bak for å gi den bedre form (se Hatt 1914:152). På broka fra Grunnfjorden i Tysfjord (NFSA.3202), samlet inn i 1953, er stykket i en del, mens på de to andre består det av to deler sydd sammen. På broka fra Sør- Varanger (NFSA.0363) samlet inn i 1907, løper sømmen mellom delene

vertikalt midt bak, mens den på broka av ukjent opprinnelse, samlet inn i 1906 (NFSA.4067), er noe asymmetrisk plassert. Her utgjør den venstre delen det aller meste av forlengingsstykket, mens den høyre delen kun er en liten påskjøtt del ut mot høyre sidesøm. Dens eldste broka jeg kjenner et detaljert snitt på er broka på Nationalmuseet i København, innsamlet i 1839. Her er forlengingsstykket også i to deler, men sømmen løper diagonalt (Gilberg og Rasmussen 1994:206). På Skjoldehamnbroka er kun en liten del av forlengingsstykket bevart, slik at det er vanskelig å si hvordan dette har sett ut i sin helhet. Det finnes imidlertid indikasjoner på at det har vært sammensatt av flere deler, da noe som kan være en skjørt er observert oppe på løpegangen.

Løpegang med trekkband som på Skjoldehamnbroka er et svært vanlig trekk ved de samiske brøker (Porsbo 1988:46). På alle de tre brøkene jeg selv har sett (nevnt ovenfor) er løpegangen gjort på samme måte som på Skjoldehamnbroka; ved at stoffet har blitt brettet på utsiden av broka og festet der med overkastingssting. På både NFSA.3202 og NFSA.4067 er overkastingsømmen belagt, dvs. leggsøm. Løpegangen på broka på Nationalmuseet i København er gjort på samme måte, men her er det ikke opplyst hvilke sting som er brukt (Gilberg og Rasmussen 1994:201). Trekkbandet, *fiehtarbáddi* eller *falde*, kan være av ullgarn eller skinn (Porsbo 1988:46 og Drake 1979:173). På de tre samebrøkene av tekstil jeg sett, har alle trekkband av flettet ullgarn. NFSA.4067 har et enkelt treflettet band i grått ullgarn mens de to andre har band med ullgarn i forskjellige farger. NFSA.0363 har trekkband i hvitt og mørkegrått, mens NFSA.3202 har trekkband i lyst gråblått og mørkt gråblått. På tekstilbroka fra grav A. 6. i Jukkasjärvi kirke står det at trekkbandet er ”*en flätad sena*” (ATA, Dnr 1353/1949).

Splitter nederst på brokbeinene er vanlig på samiske brøker i både i tekstil og skinn, slik at de kan dras utenpå skoskaftet (Porsbo 1988:46). Allikevel har kun ei av brøkene jeg har sett splitter (NFSA.3202).

3.2.4.3.2 Dekor

Mens dekoren på Skjoldehamnbroka er rik, har jeg ikke funnet den samme tendensen på samiske tekstilbrøker. På de tre brøkene jeg selv har undersøkt begrenser dekoren seg til enkle sting for å hindre rakning nederst på brokbeina, og da bare på to av brøkene

(NFSA.3202 og NFSA.0363). Stingene er gjort i en avvikende farge, henholdsvis grønt og lilla. På NFSA.3202 er det også brukt grønt garn på løpegangens leggsøm. Søm med både dekorativ og praktisk funksjon finnes også på de eldre tekstilbrøkene. Skrittkilen på broka på Nationalmuseet i København er sydd på med to sømmer i grønn entrådet ull på rettsiden. Løpegangen har man sydd fast med brun entrådet søm. Som på to av brøkene jeg har undersøkt har man sikret sårkantene nederst ved brokbeina med en søm i avvikende farge, her med gulgrønt totrådet garn (Gilberg og Rasmussen 1994:201). De samiske tekstilbrøkene jeg kjenner til bærer derfor ingen likhet med Skjoldehamnbroka når det kommer til dekor, med unntak av trekkbåndet. En bredere empirisk gjennomgang av samisk brokmateriale vil kunne avgjøre om disse brøkene er representative, eller om det finnes brøker som likner mer.

Når det gjelder de samiske vinterskinnbrøkene, *gámasgálssohat*, er situasjonen en ganske annen. Her finnes det langt mer dekor nede på brokbeina enn det tekstilbrøkene kan vise. Den nederste delen av disse brøkene er en påsydd dekorert klede- eller vadmelslinning med splitt, *njálbmi*, som legges utenpå skoskaftet før skobåndene fester broka til anklene. Porsbo har en tegning av en slik linning i sin bok (Porsbo 1988:48). Linningen kan dekorerer med fargede klederemser og danne stripedekor eller andre geometriske formasjoner. Noen nærmere beskrivelse av denne dekoren har jeg ikke funnet, for eksempel om den kan ha noen type broderi. Om stripedekoren i klede kan ha overtatt for stripedekor i form av grindvevde bånd som på Skjoldehamnbroka, (slik som kan ha skjedd på de samiske koftenes ermeling, se diskusjon i kapittel 3.2.4.1) er et spørsmål som må utredes nærmere.

3.2.4.4 Beltet

Skjoldehamnbeltet er karakteristisk med de to knutene og spesielle tampene. Derfor er det interessant at det finnes svært like samiske belter. Samiske belter er enten grindvevde, flettede eller skjært ut i lær eller klede. Det er de grindvevde og flettede beltene jeg vil fokusere på her, siden de har flest likhetstrekk med Skjoldehamnbeltet. Flettede belter er i dag sjeldne, og det finnes sparsommelige beskrivelser av dem i litteraturen. Jeg har funnet tre eksempler på flettede belter i samiske samlinger, alle i skinn eller sener. Det første (NM.0192650) er fra Östansjö i Arvidsjaur Sverige, samlet inn i 1933. Det er flatflettet med fiskebensmønster, der annethvert ”fiskeben” er hvitt og brunt. I den ene enden har den påsydd

en hvit flettet løkke, i andre enden går flatflettingen over i rundfletting og beltet forgrener seg først i to, så fire forgreninger. I hver av disse fire endene er det festet perler og klededusker i flere farger. Det andre beltet er også fra Arvidsjaur i Sverige (oppbevares i dag på Hembygdsgården i Arvidsjaur), og er samlet inn i 1925. Ut ifra de bilder jeg har av dette beltet virker det som en del av beltet har en fletting lik Skjoldehamnbeltets (W- formasjoner), mens den andre delen har fletting i V- formasjoner. Som beltet fra Östansjö har det også en løkke i den ene enden og fire forgreninger (tre er bevart) med perler og klededusker. Begge disse beltene representerer en beltetradisjon i Arvidsjaur som nå er borte, og som beskrives av Porsbo (Porsbo 1999:45). Det siste beltet (NFSA.2430) har jeg selv undersøkt på Norsk Folkemuseum. Det er fra Lifjell i Hemnes i Nordland og samlet inn i 1939. Det har to typer flettinger, omtrent midt på beltet går det fra en bred fletting til en smal fletting. I den ene enden har den som de foregående beltene en løkke, i den andre enden en metallring hvor en splittet lærbit med to metallringer i endene, også er festet. Flettede belter av sener nevnes også av Gustaf von Düben og Ernst Manker (Düben 1977:158; Manker 1947:165). Beltene nevnt over deler likheter med Skjoldehamnbeltet ved at de er flettet og at de har forgreninger med dusker. Imidlertid er både materiale og dekorens detaljer forskjellig, men det finnes samiske belter som likner atskillig mer.

Fingerflettede ullgarnsbelter nevnes av Fors og Enoksen (Fors og Enoksen 1991:55) og av Lene Antonsen (Antonsen 1995). Sistnevnte viser til kilder som beskriver belter på over 3 alen (1,88 m) med sløyfer og knuter på begge hoftene og store dusker i endene på begge sider. Beltene blir sammenliknet med midjebandet, *gähtjambáddi*, som Porsbo nevner i sin bok (Porsbo 1988:69). Dette kalles også *suorak* etter de flergrende duskendene. Når Fors, Enoksen og Antonsen nevner disse beltene er det verdt å merke seg at de er de eneste kildene jeg har funnet på flettede belter i nordsamisk område. Draktskikken de beskriver er sjøsamisk, og skiller seg på en del områder fra den øvrige nordsamiske draktskikken, og det ovenfor nevnte beltet kan ha vært en slik særegenhet. Fra svensk Lappland beskriver Manker at flettede ullgarnsbelter er et sydligere fenomen (Manker 1947:165). I dagens sørsamiske draktskikk har flettede midjebånd (*gietsdimmes- voedtege*) med surringer (*giesege*) og dusker (*duahpah*) overlevd, men både knyting og andre detaljer likner mindre på Skjoldehamnbeltet enn midjebåndene lenger nord (Torkelsson 2007:33). Flettede midjebånd av ullgarn skal også ha blitt brukt Arvidsjaur i Sverige, men disse hadde ikke tamper og dusker (Porsbo 1999:45).

Beltene som i dag likner mest på Skjoldehamnbeltet finnes i den lulesamiske draktskikken. Sigrid Drake nevner en type lulesamisk belte kalt *kappat* eller *laik-avve* flettet av garn i mange farger (Drake 1979:175). Dagens belter, eller midjebånd, (*bádde*) er imidlertid utelukkende grindvevde, men de har de karakteristiske surrede tampene (*tsavekbátte*) med dusker (*diehpe*) som på Skjoldehamnbeltet (Aira 2000:13-14). Det finnes mange forskjellige varianter av disse, der toendebandet, *guovtegetsak*, likner mest. Surringene kan gjøres på svært mange måter, men er oppdelt i fargefelter i bestemte mønster slik som på Skjoldehamnbeltet. Som på sistnevnte belte er gjerne midttampen avvikende fra yttertampene. Til forskjell fra tampene på Skjoldehamnbeltet blir hver tamp på de lulesamiske beltene delt i

Figur 9 (t. v.). Det lulesamiske midjebåndet *guovtegetsak*, med surrede tamper (*tsavekbátte*) og dusker (*diehpe*). Figur 10 (t. h.) Nærbilde av en variant av *tsavekbátte*. Midttampen skiller seg tydelig ut. Bildene er fra Aira, E. 2000: *Ave, bátte ja vuodagga: band från lulesamiskt område*, s. 14 og 40.

*Figur 9 (to the left) The Lule Sami belt *guovtegetsak* with its whipped ends (*tsavekbátte*) and tassels (*diehpe*). Figur 10 (to the right) Close up photo of a variant of the *tsavekbátte*. The whipped end in the middle is clearly different than those on the sides.*

to før de surres. Det surres i en åttetallsformasjon, og tampene blir derfor ikke helt runde (ibid:19). På lulesamiske midjeband i dag er det vanlig at en del av beltet henger i en eller to løkker, men løkkene er her ikke knytt og har ingen praktisk funksjon som på Skjoldehammbeltet. I stedet festes beltet med en spenne eller med snorer og hempe. I sørligere områder kan en se at løkken og midjebåndet også kan knytes slik som på sistnevnte (Porsbo 1999:37ff). Slik er det også gjort på den gamle lulesamiske drakten vist på forsiden. Noe som bør studeres nærmere er hvor langt tilbake de ulike beltetypene jeg har nevnt ovenfor kan belegges. Både Schefferus, Lilienskiold og Leem skriver at samenes belter var av lær (Leem nevner også klede), men spørsmålet er om deres beskrivelser dekker hele den samiske beltetradisjonen i deres samtid (Schefferus 1956:233 og 237; Lilienskiold og Solberg 1942:136; Leem 1956:82 og 87). Både Lilienskiold og Leem skrev jo kun om samer i Finnmark, der jeg ikke har funnet noen tradisjon for flettede belter.

3.2.4.5 Sko

Når det gjelder Skjoldehamnskoene og deres eventuelle forbindelse med samiske sko vil jeg henvise til diskusjonen i min masteroppgave (Løvlid 2009:173). Kort sammenfattet finnes det trekk ved sålene (kun disse er bevart) som gjør at de minner mer om samiske sko enn norrøne. Dette gjelder form (en todelt symmetrisk såle) og søm (gjennomgående senetrådsøm i forsting). Imidlertid er det så stor usikkerhet rundt skoens konstruksjon at det er vanskelig å gi noen utfyllende sammenlikning.

3.2.4.6 Øvrige objekter

Jeg har ikke funnet noen paralleller til *ankelklutene* i det samiske etterreformatoriske materialet. Ankelklutene har trolig vært viklet rundt ankelen der lesten ikke har dekket like godt, og de må derfor sees i forbindelse med disse. Se derfor diskusjonen i kapittel 3.2.3.1. Ellers finnes det eksempel på bruk av mer primitiv fotbekledning i samisk kontekst. Kvinnen i grav R.7. i Jukkasjärvi kirke hadde føttene viklet inn i linstoff (ATA, Dnr 1353/1949) i 1949).

Det finnes ingen holdepunkter for at samene har vevd firskafsstoffer, selv om man antar at vevingen av de samiske grenetepper (i toskaft) er en tradisjon som går helt tilbake til

urnordisk tid (Hoffmann 1964:73; Nesheim 1955:52). Dersom Skjoldehamnfunnet er samisk er derfor *teppet* med all sannsynlighet kjøpt av den norrøne befolkningen. Det samme gjelder resten av stoffene i funnet og de brikkevevde båndene.

Båndene omkring teppet er av en så enkel type at de i seg selv ikke kan si noe om etnisitet. Når det gjelder funksjon kjenner jeg ikke til samiske begravelsesskikk i stor nok grad til at jeg kan si noe om bånd har blitt brukt til å surre inn lik i liksvøp. De surrede tampparene, hvor i hvert fall ett par har blitt stukket inn i en knute i båndet, er imidlertid interessante. Tampparene er to individuelle tamper forbundet på to steder med sølvringer. Denne måten å forbinde tamppar på har sine paralleller til en type avslutning på enkelte lulesamiske belter, for eksempel på NFSA.1758. Beltet er fra Tysfjord i Nordland og er samlet inn i 1931. I stedet for sølvringer er det her brukt dusker til å forbinde dem.

3.2.5 Konklusjon

Jeg vil ikke komme med en konklusjon på etnisitet basert sammenligningen ovenfor. Allikevel vil jeg si at Skjoldehamndrakten har svært mange og interessante likhetstrekk med den samiske draktskikken som kjennes fra etterreformatorisk tid. Etter min mening var Gjessing for rask med å avvise en samisk opprinnelse, noe jeg tror skyltes to ting. For det første mener jeg han la for stor vekt på å bruke enkeltobjekter i funnet som etniske markører, der lestene særlig peker seg ut. Etter mitt syn burde draktens etnisitet vurderes ut ifra det helhetsbilde den gir. For det andre mener jeg hans sammenligning bærer preg av at hans kunnskaper om samisk draktskikk begrenser seg til de nordsamiske draktene. Jeg har i diskusjonen ovenfor vist at Skjoldehamndrakten likner mest på lulesamiske og sørligere drakter. At han generelt hadde begrensede kunnskaper om samisk draktskikk innrømmer han selv i et brev fra desember 1938 til Agnes Geijer: *”Kantgarneringer med påsydde snorer, har jeg derimot ikke sett i samedrakten, men jeg må jo medgi at også mitt kjennskap til draktmateriale er ytterst begrenset* (Gjessing 1938b:2).

Jeg startet diskusjonen med å gå igjennom Gjessings argumenter mot en samisk opprinnelse. Etter min mening er flere av argumentene er resultat av mangelfull kjennskap til samisk draktskikk, og konklusjonen om at det må dreie seg om en norsk drakt blir derfor ugyldig. Hans sterkeste kort er nok tøylestene og de brikkevevde ankelbåndene, men de kan

ikke alene utelukke en samisk opprinnelse. Samtidig som brikkevevde ankelbånd umiddelbart virker som et godt argument mot en samisk drakt, er det etter min mening like gode argumenter for at ankelbåndene kan ha tilhørt en samisk drakt. Dette fordi båndene deler likheter med samiske skobånd i oppbygning, og trolig også i funksjon. Hvis Skjoldehamnfunnet er samisk kan dette bety at båndet er kjøpt av den norrøne befolkningen og tilpasset et samisk bruksområde. Kanskje erstattet slike brikkevevde bånd skinnremser som har fungert som dagens skobånd før en startet å veve skobånd selv. Skinnremser med en slik funksjon finnes i hvert fall på den samiske skinnbroka *sisttehat* (Hetta 1999:84).

Fra Gjessings argumenter mot en samisk opprinnelse gikk jeg videre med å diskutere sammenhenger som han selv så og sammenhenger han ikke så. Mens Gjessing mente at den samiske kofta (*gakte/gábde/gapta*) er svært ulik Skjoldehamnkofta, mener jeg at den er svært lik, både i snitt og dekor. Likheten i snitt gjelder spesielt de lulesamiske og sørligere draktene, men også gamle nordsamiske drakter viser store likheter. Når det gjelder koftas V- skjæring og kangarnering er dette et trekk som i dag særlig forbindes med de lulesamiske og sørligere draktene, der skjæringen også prydes av et brystklede (*slihþá/boengeskuvmie*) og i tidligere tider sølvkrager (*silbbaave*). Enkelte gamle sørsamiske brystkleder (og en sølvkrage) har også liknende stripedekor som på brystklaffen og kragen på Skjoldehamnskjorta. Den dekorative funksjonen har derfor vært svært lik, men sammenhengen mellom skjortas dekor og disse draktelementene er et felt som må studeres nærmere. Skjortas snitt ellers er jo omtrent det samme som en ser i de norske sjøkoftene en kjenner fra folkedraktmateriale, og som delvis er ukjent i samisk draktskikk. Bruken av vevde bånd langs erme- og broklining kan ikke gjenfinnes i dagens samiske tradisjon, men likheten i effekt mellom disse og de fargede kledestripene som finnes på tilsvarende steder på de samiske draktene er interessant. Det kan bety at vevde bånd har blitt erstattet av kledestrimler en gang i den samiske drakthistorien. Koftegarneringen med grindvevde stripete bånd på nederkanten på dagens samedrakter (*lissto/laskah*) kan være de siste restene etter en slik tradisjon. Når det gjelder bruken av annen dekor på Skjoldehamnkofta og drakten for øvrig finnes det paralleller i det samiske draktmateriale. Bruk av leggsøm er ikke uvanlig, men påsyning av fletter virker å være noe mer begrenset. I en videre studie må disse tradisjonene studeres grundigere, og man bør også se på broderingsteknikker brukt på samiske drakter opp mot de brukt på Skjoldehamndrakten. Skjoldehamnbroka deler likheter med den samiske tekstilbroka, men dessverre er hovedsnittet for uklart til at dette kan sammenlignes. Dekoren på samiske tekstilbrøker virker å være langt

mer sparsommelig enn den på Skjoldehamnbroka, men skinnbrøkene er til gjengjeld ofte rikt dekorert. Den mest klare sammenhengen mellom Skjoldehamndrakten og samiske drakter er beltet, som likner dagens midjebånd fra lulesamiske og sørlige drakter i detalj. Derfor er det oppsiktsvekkende at dette ikke nevnes i Gjessings artikkel. Både flettede belter og belter med surrede tamper og dusker er godt belagt i den samiske tradisjonen, men kombinasjonen av fletting og surrede tamper er mer uvanlig (i hvert fall i dagens draktskikk). Det er tampene og måten de surres på i kombinasjon med beltets knyting som er så lik at det ikke kan være en tilfeldighet. En sammenheng finnes også mellom de senetrådsydde Skjoldehamnskoene og samiske sko, men denne sammenhengen er langt mer uklar.

Alt i alt mener jeg at Skjoldehamndrakten slett ikke kan avvises som samisk, og at det finnes svært mange likhetstrekk til samisk draktskikk som ikke kan være tilfeldige. Disse likehetstrekkene bør studeres nærmere enn det jeg har hatt mulighet til gjennom litteraturen, og jeg håper at jeg vil få mulighet til å jobbe videre med dette. Det er spennende at de største likhetene mellom Skjoldehamndrakten og de samiske drakter virker å være størst i den lulesamiske og sørlige draktskikken. I dag ligger Skjoldehamn i det som betegnes som nordsamisk område. Med sin beliggenhet ut mot havgapet er det samtidig et sjøsamisk område, der fiske har spilt en vesentlig rolle i folks næringsgrunnlag, både for samer og nordmenn. Det er naturlig at en slik sjøsamisk kultur skiller seg noe fra fjellsamenes kultur, også i draktskikk. Noe i den sjøsamiske draktskikken synes å likne mer på lulesamisk og sydligere draktskikk, som f. eks. flettet midjebånd med dusker, enn på den nordsamiske. Hvordan grensene på de ulike samiske kulturelle områdene så ut i sein vikingtid da den gravlagte på Skjoldehamn levde, kan jeg ikke svare på. Kanskje var det flere områder enn i dag, kanskje var det færre. Det en kan si er at dersom den gravlagte var samisk tilhørte han/hun sannsynligvis den sjøsamiske kulturen, som nok skilte seg fra innlandskulturen da som nå.

4 Kjønn og sosial status

Gjessing var sikker på at personen var mann, trolig fordi nordiske kvinner ikke brukte brok i middelalderen. Han diskuterer derfor aldri dette spørsmålet. Siden han utelukket en samisk opprinnelse diskuterte han heller ikke om drakten kunne ha tilhørt en samisk kvinne eller samisk mann. Jeg er enig med Gjessing i at personen trolig har vært mann dersom han/hun var norrøn, men å bruke broka som et endelig argument for kjønn er etter mitt syn for bastant. En kjenner arkeologiske funn og historiske kilder med en blanding av kjønnsroller og attributter, men også andre faktorer kan ha resultert i at en kvinne kan ha blitt gravlagt med det vi i dag kjenner som en typisk norrøn mannsattributt. Hvis personen har vært samisk er spørsmålet enda mer uklart. Det er ingen gjenstander i funnet som helt klart kan sies å være knyttet til *enten* mann eller kvinne i henhold til samisk draktskikk, der kvinnene også kunne gå med brok. I alle samiske regioner er kvinnekofta lengre enn mannskofta, men mellom regionene varierer koftelengden mye. Generelt sett er de nordsamiske koftene i dag kortere enn de lulesamiske og sørligere drakter, både for menn og kvinner (Manker 1947:161). Sammenlignet med samedraktene i dag ville Skjoldehamnkofta vært ei kvinnekofta fordi den har nådd ned til mellom kneet og tykkleggen, men vi vet at mannlige kofter har strukket seg nedenfor knærne i tidligere tider (Drake 1979:169; Schefferus 1956:232). Leem skriver at kvinnekoftene og mannskoftene på hans tid var så like at menn til tider kunne gå i sin ”husfrues klæder”, noe han selv hadde sett (Leem 1956:88). Hvis Skjoldehamnkofta er samisk mener jeg derfor at en ikke kan bestemme kjønn basert på dens lengde.

Også koftas mangel på krage ville i dag vært ensbetydende med ei kvinnekofta. Imidlertid er det ting som tyder på at også enkelte mannskofta har vært uten krage i tidligere tider (se Lilienskiold og Solberg 1942:205 og diskusjon i kapittel 3.2.3.2), og når kragen kom inn i samisk draktskikk er det vanskelig å si noe om. En må også ha i bakhodet at Skjoldehamnkofta er 600- 700 år eldre enn de første gode etnologiske og arkeologiske kilder på samedrakten, slik at mange forandringer på samekofta kan ha skjedd, også i forhold til attributter som vi i dag identifiserer med enten det ene eller det andre kjønn.

De antropologiske undersøkelsene har ikke kunnet bringe mer sikkerhet i spørsmålet. Holck konkluderer som jeg har nevnt med at det ikke kan være noe typisk norrønt mannskjelett, og at det mest sannsynlig dreier seg om en samisk mann (Holck 1988: 115).

Sellevold konkluderer med at det også kan være en samisk kvinne (Sellevold 1987). At Holck ikke også inkluderer en samisk kvinne må skyldtes at han ser på drakten som mannspreget. Som vi har sett er det ingen gjenstander i Skjoldehamnfunnet som helt klart kan knyttes enten til det ene eller andre kjønn i henhold til samisk draktskikk, men dette har nok ikke Holck hatt kjennskap til. I 1999 ble det utført DNA- analyser av skjelettet som viste at det ikke inneholdt Y- kromosomer, noe som alle menn har (Nockert og Possnert 2002: 59). Som tidligere forklart mener Anders Götherström (som var med på undersøkelsene) i dag at mye i genetikken har forandret seg siden 1999, og at de data de hadde tilgang til da ikke er gode nok til å med sikkerhet trekke de konklusjoner som de gjorde med hensyn til kjønn og etnisitet. Det at de ikke fant Y- kromosomer kan skyldtes at metodene var for dårlige til at slike kunne identifiseres i det lille DNA- materialet som var bevart (pers. medd.). Spørsmålet om kjønn står derfor ubesvart enn så lenge, og trolig er nye DNA- tester den eneste muligheten til å gi klarhet i dette.

Mot slutten av artikkelen konkluderer Gjessing med at den gravlagte må ha vært fattig (Gjessing 1938a:71). Som hans forklaring på den spesielle gravleggingen er et resultat av datering og hans etniske bestemmelse, er denne konklusjonen et resultat av hans datering alene. Skjorta med den oppstående kragen er et sikkert tegn på seinmiddelalder, mens trekk i andre deler av drakten er høymiddelaldersk og umoderne i personens samtid. Personen må derfor ha vært fattig. Når vi nå har fått nye dateringer som peker mot sein vikingtid må denne konklusjonen falle. Etter Gjessings artikkel har man også fått ytterligere bekreftelse på at livplagg kunne ha oppstående krage lenge før seinmiddelalderen, da det ene av livplaggene (BRM 31/2) fra Guddal i Sogn og Fjordane hadde en slik krage. Dette plagget er datert til 1035- 1165 e. kr (Vedeler 2007:84-86). Med de nye dateringene er det ingenting som skulle tilsi at dette har vært en fattig person. Skjorta har dog vært sterkt slitt, men dette vil ikke ha vært synlig med kofta over. Jeg kan heller ikke si meg enig i at kofta var et resultat av ytterst slett skredderhåndverk slik Gjessing hevder (Gjessing 1938a:20). Jeg har i min masteroppgave redegjort for at den asymmetriske sammensetningen av kofta ikke ga et nevneverdig skjevt helhetsinntrykk (Løvlid 2009:161). Drakten generelt, med sin rike dekor og bruk av sølv, passer ikke inn i bildet av en fattigmann. Derfor er det ikke lenger holdepunkter for Gjessings påstand.

Litteratur

Aira, E. Tuolja, K. og Sandberg, A. L. P. 1995: *Julevsáme gárvo Jáhkâmáhke suoknan. Lulesamiska dräkter i Jokkmokks socken*. Jokkmokk: Ájtte. Svenskt fjäll- och samemuseum.

Aira, E. 2000: *Ave, bátte ja vuodagga: band från lulesamiskt område*. Jokkmokk: Samesløjdstiftelsen Sámi duodji.

Antonsen, Lene 1995: Belter. I: *Sjøsamisk klesbruk i gamle Lyngen*. Kåfjord: Kåfjord Sameforening. Tilgjengelig fra:
http://www.vuonan.no/lyngenkofta/hefte_sjoesamisk_klesbruk_i_gamle_lyngen/16_belter
[lest 08.02.09]

Antonsen, L. Isaksen, K. og Taarnesvik K. 1997: *Duodjegirji Ivgogáktái. Arbeidsbok for Lyngenkofta*. Kåfjord: Gáivuona NSR.

Blind, Solveig 1999: Om pälisar og snitt i Karesuando- området. I: *Dräkt. Seminarium vid Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum 15.-17. oktober 1996*. Duoddaris 15. Jokkmokk: Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum.

Drake, Sigrid 1979: *Västerbottenslapparna under förra hälften av 1800- talet: etnografiska studier*. Første opplag utgitt i 1918. Umeå: Två förläggare bokförlag

Düben, Gustaf von 1977: *Om Lappland och lapparne, företrädesvis de svenske: etnografiska studier*. Opptrykk av bok fra 1873. Stockholm: Gidlunds.

Dunfjell, Maja 1999: Åarjel- saemien gapta, gåptoe -sørsamekofta. I: *Dräkt. Seminarium vid Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum 15.-17. oktober 1996*. Duoddaris 15. Jokkmokk: Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum.

Elgström; Ossian 1922: *Karesuando-lapparna: etnografiska skisser från Köngämä och Lainiovuoma 1916-1919*. Stockholm: Åhlén & Åkerlund.

Fjellström, Phebe 1962: *Lapskt silver: studier över en föremålsgrupp och dess ställning inom lapskt kulturliv*, i serien Skrifter (Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala) / Serie C, bind 3. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Fors, G. og Enoksen, R. 1991: *Vår folkedrakt. Sjøsamiske klestradisjoner*. Karasjok: Davvi Girji og Sámi Instituhtta.

Gilberg, R. og Rasmussen, M. 1994: "En Finlapperindes og en Finnes Sommerdragt", I: *Festskrift til Ørnulf Vorren. Tromsø Museums skrifter XXV*. Tromsø: Tromsø museum og Universitetet i Tromsø.

Gjessing, Gutorm 1938a: Skjoldehamndrakten. En senmiddelaldersk nordnorsk mansdrakt, I: *Viking*. A. W. Brøgger og E. S. Engelstad (red), Oslo: Norsk arkeologisk selskap.

Gjessing, Gutorm og Gjessing, Gjertrud 1940: *Lappedrakten. En skisse av dens opphav*. Bergen: Instituttet for sammenlignende kulturforskning.

Hansen, L. I. og Olsen, B. 2004: *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Hatt, Gudmund 1914: *Arktiske skinddragter i Eurasien og Amerika: en etnografisk studie*. København: J.H. Schultz.

Haugen, Anny 1987: *Samisk husflid i Finnmark*. Bind nr 16 i serien "Samiske samlinger" utgitt av Norsk folkemuseum. Oslo: Landbruksforlaget.

Haugen, Bjørn Sverre Hol (red) 2006: *Norsk bunadleksikon: alle norske bunader og samiske folkedrakter, bind 3*. Oslo: Cappelen Damm.

Hetta, Inga Hermansson 1999: Samisk klær og bruk av kofte. I: *Dräkt. Seminarium vid Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum 15.-17. oktober 1996*. Duoddaris 15. Jokkmokk: Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum.

Hoffmann, Marta 1964: *The Warp- Weighted Loom: Studies in the History and Technology of an Ancient Implement*. Studia Norvegica 14. Oslo: Universitetsforlaget.

Holck, Per 1988: Myrfunnet fra Skjoldehamn-mannlig same eller norrøn kvinne?, I: *Viking*. P. B. Molaug, E. Mikkelsen og Ø. Johansen (red), Oslo: Norsk arkeologisk selskap.

Jones, Sîan 1997: *The archaeology of ethnicity. Constructing identities in the past and present*. London: Routledge.

Laquist, Birgit 1953: Den lapska silverkragen, I: *Norrbotten: Norrbottens museum årsbok 1953*. Luleå: Norrbottens museum. Luleå: Norrbottens museum.

Laquist, Birgit 1947: Iakttagelser rörande de svenska lapparnas bandvävning, I: *Norrbotten: Norrbottens museum årsbok 1946*. Luleå: Norrbottens museum.

Leem, Knud 1956: *Knud Leems Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og Forrige Afgudsdyrkelse, oplyst ved mange Kaabberstykker*. Oslo: Halvorsen & Børsum. Faksimileutg. Opprinnelig utg.: København: Det Kongel. Waysenhuses Bogtrykkerie, 1767.

Lilienskiold, Hans Hansen og Solberg, O. 1942: *Finnmark omkring 1700, Bind 2, Annet hefte*. I serien Nordnorske samlinger utgitt av Etnografisk museum. Oslo: Etnografisk Museum.

Løvlid, Dan Halvard 2009: *Nye tanker om Skjoldehamnfunnet*. Masteroppgave i arkeologi ved Universitetet i Bergen.

Magnus, Olaus 1976: *Historia om de nordiska folken*. Oversettelse av verk utgitt i 1555. Stockholm: Gidlund.

Manker, Ernst 1947: *De svenska fjällapparna*. Stockholm: Svenska turistföreningens förlag.

Mikkelsen, Aline 2006: Lulesamiske kofter. I: *Norsk bunadleksikon: alle norske bunader og samiske folkedrakter*. Bind 3. Oslo: Damm.

Nedrebø, Yngve 1999a: *Hans Hansen Lilienskiold (ca 1650- 1703)- kunstner, humanist og adelsmann*. Nettutstilling tilgjengelig fra:

<http://digitalarkivet.uib.no/miniutstilling/omlillien.htm> [lest 15.12.08] Voss: Digitalarkivet.

Nedrebø, Yngve 1999b: *Hans Hansen Lilienskiold. Utvalg av bilder fra Lillienskiolds*

Speculum Boreale. Bilde tilgjengelig fra: <http://digitalarkivet.uib.no/miniutstilling/lill25.htm> [lest 15.12.08] Voss: Digitalarkivet.

Nesheim, Asbjørn 1955: Den samiske grenevevingen og dens terminologi. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv*. Uppsala: Dialekt- og folkminnesarkivet.

Noss, Ågot 1972: *Draktfunn og drakttradisjon i det vestnordiske området frå vikingtid til høgmellomalderen*. Oslo: Norsk arkeologisk selskap.

Noss, Ågot 1977: *Statuane i Nordmandsdalen*. Oslo: Det norske samlaget.

Noss, Ågot 1993: Køyasa: eit mellomalderplagg i levande tradisjon. I: *På nordmanns vis: Norsk folkemuseum gjennom 100 år*. Oslo: Aschehoug. s. 78-79.

Porsbo, Susanna Jannok 1988: *Samiskt dräktskick i Gällivare, Jukkasjärvi och Karesuando socknar*. Jokkmokk: Åjtte förlag.

Porsbo, Susanna Jannok 1999: *Samedräkter i Sverige*. Jokkmokk: Åjtte förlag.

Porsbo, Susanna Jannok 2004: Samiskt dräktskick i Norrbotten. I: *Norrbotten: Norrbottens museum årsbok 2004*. Luleå: Norrbottens museum. s. 86-104

Schefferus, Johannes 1956: *Lappland*. Bind nr. 8 i serien Acta Lapponica/Nordiska museet. Oversettelse av verk utgitt i 1673. Uppsala: Gebers.

Sildnes, Sissel 1986: Samisk husflid, I: *Belter og band: en samling mønster fra Sør-Varanger*. Kirkenes: Sør- Varanger museum.

Torkelsson, Vanja 2007: *Åarjelsaemien voedtegh, laskah, juvvieh, fahtelh jih dierieh. Vävda och lagda band från sydsamiskt område i Sverige och Norge*. Jokkmokk: Sameslöjdstiftelsen Sámi duodji.

Trætteberg, Gunvor Ingstad 1999: *Skinnyhre og sjøklær: fiskerbondens utrustning på 1700 og 1800- tallet*. Oslo: Landbruksforlaget.

UIB 2001a: *Nordlysveien. Johannes Schefferus*. Tilgjengelig fra:
<http://www.ub.uit.no/northernlights/nor/schefferus.htm> [lest 06.12.09] Tromsø:
Universitetsbiblioteket i Tromsø.

UIB 2001b: *Nordlysveien. Knud Leem*. Tilgjengelig fra:
<http://www.ub.uit.no/northernlights/nor/knudleem.htm> [lest 06.12.09] Tromsø:
Universitetsbiblioteket i Tromsø.

Vedeler, Marianne 2007: *Klær og formspråk i norsk middelalder*. Oslo: Unipub.

Zachrisson, Inger 1999: Sydsamer med status- fynd av drakter och dräktprydnader berättar. I: *Dräkt. Rapport från seminarium vid Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum 15.-17. oktober 1996*. Duoddaris 15. Jokkmokk: Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum.

Arkivmateriale

ATA, Dnr 1353/1949; Historiska museet, Stockholm: Rapport över undersökning av textilierna i kistorna i Jukkasjärvi kyrka av Eva Bergman.

Gjessing, Gutorm 1937a: *Innberetning om arkeologiske undersøkelser i Skjoldehamn, Bjørnskinn s. Dverberg pgd. Nordland*. Tromsø museum: Topografisk arkiv.

Gjessing, Gutorm 1937b: Brev til stipendiat Asbjørn Ording ved Landbrukshøyskolen på Ås. Datert 28 okt. 1937 i Tromsø. Tromsø museum: Topografisk arkiv.

Gjessing, Gutorm 1938b: Brev til dr. Agnes Geijer. Datert 13 des. 1938 i Tromsø. Tromsø museum: Topografisk arkiv.

Sellevold, Berit J. 1987: *Antropologisk rapport vedrørende funn fra Skjoldehamn, Bjørnskinn, Dverberg, Nordland*. Tromsø museum: Topografisk arkiv

Personlige meddelelser

Götherström, Anders: Pers. medd. pr e-post. Datert 23.10.08.